

eksempel på, at overgangen mellem forhandling og kollaboration var glidende (s. 190f.).

Et sidste spørgsmål, som ud fra problemstillingen bevaring af sociale og politiske strukturer kunne have fortjent en mere samlet behandling, skønt problemstillingen langtfra er upåagtet i Trommers og Nøklebys afsnit, er magtspørgsmålet i forbindelse med det forventede tyske sammenbrud. Det er vel symptomatisk, at mistroen mellem den norske eksilregering i London og de uautoriserede ledere af modstanden hjemme var bortvejret så vidt allerede i april 1944, at der kunne indgås en aftale om, at Hjemmefrontens ledelse, som vel at mærke ikke omfattede kommunisterne, skulle styre landet i overgangen mellem krig og fred (s. 298f.), mens enighed om den danske befrielsesregering, der i langt højere grad var et kompromis med »ekstremisterne« påtvunget de traditionelle politiske ledere, først opnåedes umiddelbart før den tyske kapitulation.

Denne anmeldelse har koncentret sig om nogle hovedtemaer, hvorfor det skal nævnes, at bogens enkelte afsnit gør det muligt at følge udviklingen også i detaljer. Dens nytteværdi som oversigtsfremstilling, også for et nordisk publikum, forøges af en fyldig kommenteret bibliografi over værker på såvel hovedsprogene som de nordiske sprog, samt et register.

Henrik Lundbak

ERIK THOSTRUP JACOBSEN: *Foden i døren. Danmark mellem Sovjetunionen og England 1944–45.* Odense Universitetsforlag, 1984. 136 s. 90 kr.

»Foden i døren« er et citat fra C.F.A. Warner, chefen for det britiske udenrigsministeriums Northern Department, der tog sig af Sovjet og Skandinavien. Foden var Sovjets, og døren Danmark. »They like having a foot in the door«, noterede Warner i maj 1945 på et aktstykke. Med denne titel har Thostrup Jacobsen anslået sit tema. Hvad han undersøger, er »Sovjets politik over for Danmark set fra England« (s. 9) – England i denne forbindelse forstået som Foreign Office's Northern Department. I fortsættelse heraf går han også ind i, »hvilken politik briterne på denne baggrund førte«.

Det er en vanskelig sag at rekonstruere den sovjetiske politik, fordi man på grund af sovjetarkivernes utilgængelighed er nødt til at slutte baglæns fra det faktiske begivenhedsforløb til de bagvedliggende motiver og intentioner. Ved at benytte Foreign Office-materialet kan Thostrup Jacobsen støtte sig til de udenrigsministerielle embedsmænds overvejelser og interne diskussioner ved løsningen af de russiske gåder. Det er på dette punkt, den foreliggende undersøgelse er af interesse, og ikke så meget i skildringen af det ydre begivenhedsforløb, der allerede er velkendt fra en række tidligere fremstillinger. Her giver forfatteren kun en række nye, men interessante detaljer. Således klarlægger han, hvorledes englænderne vejledede og undertiden retledede danske aktører i spillet som gesandten Reventlow og Christmas Møller.

Tolkningen af de alt andet end entydige signaler, der udsendtes fra Moskva i krigens sidste fem fjerdingår, er den hårde nød – og voldte allerede samtiden store kvaler for ikke at tale om historikerne sidenhen. Man så i de sovjetiske udtalelser både en hård og en blød linie. Thostrup Jacobsens bud på problemet er, at der faktisk kun var tale om een linie, nemlig »at russerne tilskyndede til samling af de

demokratiske kræfter i en overgangsregering, der var udtryk for kampen mod tyskerne, og Sovjet ønskede, at udenrigspolitikken efter krigen tog højde for Sovjets position som stormagt«. Tonen var blot en anden og blødere over for politikerne end over for »Det kæmpende Danmark omkring Frihedsrådet« (s. 96). Forfatteren har utvivlsomt ret i, at de to grupperinger modtog hver sit sæt af synspunkter fra Moskva, men at der kun var et budskab gemt i dem er ikke helt så overbevisende. »De sovjetiske mål var ikke faste, og man ønskede på intet tidspunkt at give forpligtende garantier, men søgte at bevare sin handlefrihed til den situation, der måtte opstå ved krigens ophør«. Betragtningen er Thostrup Jacobsens egen fra indledningen (s. 13), og han har hentet den hos Vojtech Mastny, men tanken går tilbage til den store Lenin, der gjorde smidighed til et nøglebegreb i sovjetisk udenrigspolitik, »evnen til hurtigt og brat at ændre taktik«. Ved at vise tavshed over for det engelske initiativ til at gøre Danmark allieret, ved i stedet at acceptere Døssing, der blev rakt frem af Frihedsrådet på et sølvfad, som repræsentant for »Det kæmpende Danmark«, ved at karakterisere forhandlingspolitikens folk som »rådne«, ved at erklære over for de selvsamme, at man ikke ville blande sig i regeringsdannelsen, ved at lade Døssing fortælle Frihedsrådets folk det stik modsatte, ved at erklære Danmark for sovjetisk interesseområde – ved at gøre alt dette og mere af samme skuffe gjorde man modparten konfus, hvilket var en egenverdi i sig selv, og skaffede sig kort på hånden til enhver tænkelig situation – bevarede handlefriheden. Der er næppe grund til at tro, at Sovjet havde kastet øjnene på Danmark eller de danske stræder. Den store Fædrelandskrig var i hele sit forløb så udpræget landkrabbernes krig på landjorden, og ingen sovjetisk militær handling peger på reelle hensigter over for andre dele af Danmark end Bornholm. Men intet er så uforudsigeligt som forløbet og udfaldet af en krig, og ingen kunne vide, hvor, hvornår eller hvordan den tyske modstand ville bryde sammen, og hvilke følger det ville få for fronternes forskydning. Selv et dårligt kort kunne få værdi, hvis der pludselig opstod behov for en smidig ændring af den anlagte taktik.

Det er i øvrigt et spørgsmål, om man ikke bør betragte DKP's synspunkter og holdninger som en refleks af eller et led i den sovjetiske udenrigspolitik. En artikel i »Land og Folk« fra februar 1945 krævede, at »frihedsbevægelsens folk« skulle »danne kærnen og det førende element« i den kommende regering. Det var ikke blot en replik til en artikel i »Ringene«, hvor Frode Jakobsen havde tænkt, at Frihedsrådet blev repræsenteret »på lige fod med den anden part«, men også helt på linie med den sovjetiske Stockholm-ambassadør, Mme Kollontaj's budskab til Christmas Møller fra 3. februar, »at den russiske opfattelse var, at der måtte et flertal for modstandsbevægelsen i den kommende regering«. Der blev som bekendt hverken tale om kerne, førende element eller flertal, kun lige fod. Det hindrede imidlertid ikke, at DKP anviste sine folk at samarbejde loyalt under befrielsesregeringen, »hvor modstandsbevægelsen vil blive godt og talstærkt repræsenteret«, og det hindrede heller ikke, at Moskva accepterede den, efter at den offentligt havde angret synderne fra 1941. Smidighed er nøgleordet.

Foreign Office var i høj grad tilbøjelig til at gøre russernes adfærd til et spørgsmål om deres uvidenhed om danske forhold, og Thostrup Jacobsen synes at dele synspunktet. Det er der næppe grund til. De havde jo et helt parti til at holde sig a jour med udviklingen, og det forhold, at de bl.a. udspurgte Døssing om, hvad Buhl var for en herre, behøver aldeles ikke at indicere, at de ikke vidste alt om ham på forhånd. Nok begynder Asien i Malmø, men alligevel...

Fremstillingen koncentrerer sig om Danmark og danske forhold alene. Derved lukker den af for det synspunkt, at den sovjetiske holdning og adfærd over for Danmark kunne finde anvendelse politisk eller militært i andre sammenhænge. Russerne afviste således amerikansk assistance til befrielsen af Prag under henvisning til, at de ikke havde blandet sig i befrielsen af Danmark.

Fremstillingens disposition er tematisk snarere end kronologisk. Først behandles Døssings udnævnelse og virke, derpå de forskellige danske henvendelser til stormagterne, endelig Sovjets to linier. Det svækker blikket for sammenhængen og vekselvirkningen mellem de forskellige initiativer. Nok så uheldig er Thostrup Jacobsens tilgang til emnet for hans skildring af den britiske politik. Den fremstår i for høj grad som en passiv størrelse, en fortløbende række reaktioner på, hvad russerne gjorde eller ikke gjorde. Den var dog andet og mere end det. Alle britiske politiske og militære handlinger forudsatte, at Danmark var vestligt område og skulle befries vestfra. Bestræbelsen på at gøre Danmark allieret var et stykke engelsk udfarende politik (og russernes modtagelse af Døssing et modtræk, ikke et træk). Noget andet er englændernes store forsigtighed for ikke at provokere russerne i utide, hvilket skildringen giver en række eksempler på. Ræsonnementet synes at have været det ret så primitive, at hvis vi ikke taler om det, kan det være, at de andre ikke kommer i tanke om det.

Interessant er det lys, de britiske arkiver kaster over Døssings aktivitet i Moskva. Englænderne var ikke trygge ved ham. I stedet for rollen som dansk talsmand over for Sovjet spillede han langt hen ad vejen den stik modsatte rolle som fortaler for sovjetiske synspunkter hjemover. Man kunne ønske Thostrup Jacobsens egen karakteristik af ham. I en vis forstand er han jo bogens hovedperson. Der er næppe grund til at underkende hans begavelse ved at undskylde ham med, at han var amatør på den diplomatiske scene, således som det ind imellem blev gjort dengang.

De anførte betragtninger skal ikke tilsløre, at bogen er et velkomment bidrag til den øvrige litteratur om Danmarks udenrigspolitiske situation i krigens sidste del. Den erstatter ikke, hvad der før er skrevet, men supplerer det, indtil vi engang i tidens fylde får en samlet syntese.

Aage Trommer

PETER W. HØYMARK: Modstandsbevægelse og modbevægelse. Årsskrift for Frihedsmuseet 1985. 124 s. Ill.

I rækken af årsskrifter fra Foreningen Frihedsmuseets Venner er temaet denne gang tiden umiddelbart efter befrielsen i maj 1945 og frem til oktobervalget samme år. Genstandsområdet er diskussionen mellem de fire »gamle« politiske partier og så de partier og organisationer, som forsøgte at fortsætte samarbejdet fra modstandskampen. Det er primært partiernes holdning og politik, der interesserer, idet modstandsorganisationerne lever en ret tilbagetrukket tilværelse i bogen. Det kan delvis begrundes i materialevalget. Peter Høymark bygger i helt overvejende grad på pressen – primært dagspressen. Der bliver således nærmest tale om en holdningsundersøgelse, hvor modstandsbevægelsen kun repræsenteres via den lille del af dagspressen, som havde sine rødder i den. Og derved mister